„Živina” rana koja ne zarasta, opis epitelioma basocellulare iz 1484. godine

Goran Čukić,

JZU Dom zdravlja "Dr Nika Labović" Berane, Crna Gora

Sažetak:

Do danas je u upotrebi narodni naziv „živina”. U „Cetinjskom ljetopisu” zapaža se opis kliničke slike raka kože lica (Epitelioma basocellulare). Opis je nastao rukom Ivana Crnojevića 1484. godine. Uzročnost je data etiološki, kao posljedica povređivanja – „udari ga iskra kamena pod oko” - „i tu mu se ukoti živina” (živa rana, rana koja ne zarasta). Objašnjenje nastanka bolesti je teološko bar koliko i biološko. Nastupila je multikauzalno:

a) kao prokletstvo nastalo diranjem u svetinju, međaš; pa je počinitelj bio time grešan i kažnjen;

b) Bolest nastaje varničanjem pri rušenju međaša.

U „Cetinjskom ljetopisu”, bilješka iz 1484. godine, narodni naziv živina nastaje pod impresijom kliničke slike raka kože lica. Naziv je u upotrebi preko pet vijekova.

Ključne riječi: živina, Epitelioma basocellulare, Crnojević, Cetinjski ljetopis, deskriptivna epidemiologija.

"Živina" wound that does not heal, a description epitelioma basocellulare from 1484th

Abstract

Even nowadays, the folk name živina wound that doesn't heal has been used. In Cetinje chronicle is noticed as clinical findings of basal cell carcinoma of face. The notice was written by Ivan Crnojevic in 1484. The cause was given etiological, as injuring - "the spark of stone hit him below the eye" and formed wound that doesn't heal. Explanation of appearance of illness is as theological as biological. It appeared multi causative:

a) as a damnation appeared by touching "the holy object", property border stone, and the actor was sinful by that;

b) the illness appearance by sparkling of border stone while its breaking. The author concludes that in "Chronicle", note from 1484 year of popular name "zivina" appeared by the impression of clinical picture of basal cell carcinoma. The name has been in use for almost five centuries.

Key words: wound, epitelioma basocellulare, descriptive epidemiology, technological system

Savremena upotreba termina živina je dominantno arhaična, i sreće se u kletvi - „živina te izjela”, s toga većini onih koji je upotrebljavaju nepoznate je suštine. Nije priznat naziv ni u stručnim, medicinskim krugovima, što smatramo da bi trebalo izmijeniti jer je dio naše afirmativne prošlosti.

Za evropsku kulturu su značajne dvije mitološke tradicije. Prva je grčka, koja je mitotvorno oblikovala prirodu, druga je hrišćanska, koja se držala istorije kao čudesnog prostora

mitotvorenja. Na osnovu prve mitologije stvorena je grčka prirodna religija, na koju se oslonila antička književnost, antički moral i politika. Na hrišćanskoj religiji otkrovenja stvorena je srednjovjekovna književnost, moral i politika. Obje mitotvorno-religiozne osnove su bile plodne i podsticajne; kako u afirmisanju, tako i u suprotstavljanju. U antici je sporenje sa mitom rodilo filozofiju; u hrišćanstvu nauku (1).

Najčešće se bolest, kao nevolja i zlo, povezuje sa božjom kaznom, kao posljedicom čovjekovog sgrešenja. Domentijan opisuje 1203-1205. godinu – "...tako i za grehe naše sva zemlja naša puna beše mrtvaca: i dvorišta puna, i kuće pune, i putevi puni i raspuća puna. I za grehove naše ni pogrebatelji ne mogahu da ih pogrebu, sem što ih u žitne rupe jedva smeštahu".

U čemu je bio njihov grijeh? U nečemu jeste, o čemu vodi računa ko treba. Predsmrtne muke i bolesti služe za očišćenje grehova počinjenih u životu. Došla je bolest po volji božjoj, i proći će: jer u Njemu je snaga da izliječi tebe i svakog zanemoćalog. Nemojte ni pomišljati da je ovaj ili onaj kriv za bolest; nikako nije, no je to u božjim rukama. (3)

Religiozni stavovi su srednjim vijekom dominirali, pa i taj da je bolest bič božji, kazna za počinjene grijehove. To se proteže i u budućnost, otuda u matičnim knjigama umrlih svih konfesija u rubrici od koje bolesti je umro – upis od svoje (4), od bolesti njegove, njemu namijenjene od Boga. (Slika 1)

Slika 1. Protokol za upis umrlih

Empedokle (oko 483-423 g.p.n.e) je bio ljekar, osnivač italske medicinske škole. Živio je prije Hipokrata. Njemu se pripisuje spasenje Selinunta od kuge i oslobođenje svog rodnog grada od epidemije. Empedokle je probio prolaz u stijenama i, pustivši na taj način osvježavajuće sjeverne vjetrove da prodru u grad, učinio njegovu klimu zdravom.

Hipokrat je uzročnike epidemija nazvao mijazmama, misleći na izvjesna svojstva pokvarenog vazduha u vidu nezdravih isparenja. Antička medicina je smatrala da uzrok rednji leži u mijazmama, koje se nalaze u vazduhu, kao sastavni djelovi isparenja iz baruština i vlažne zemlje; one kvare vazduh, pa otuda i latinska riječ infectio, koja označava pojam kvarenja, zaraženja; one dospijevaju u bolesnikovo tijelo ne samo neposredno iz vazduha, nego i dodiranjem sa bolesnicima, otkuda su te bolesti dobile još i naziv contagiozne, što je proisteklo iz pojma i riječi contagium, što znači dodir; kasnije je iz toga proizašao nov stvoreni pojam, koji je označen terminom contagium vivum, a koji su stvorili latinski pisci Terencijus Varo i Kolumela.

Virgilije je govorio o praznom gradu Aceri, usljed jakog obolijevanja i umiranja njegovog stanovništva, što su pričinjavala nezdrava isparenja i mijazme iz okolnih baruština. (5)

Nije se moralo vjerovati da je bolest isključivo contagionističke prirode jer je mijazmatična teorija bila dominantna.

Ideja o infekciji: Teorija nastanka bolesti usljed zaraze klicama nije bila dokazana, pa je bila na nivou hipoteze do Pasterove zlatne ere u mikrobiologiji – tada ova postaje vodeća grana medicine.

Kod nas je pozitivan uticaj štamparija trajao sasvim kratko vrijeme, i već prve decenije turske vladavine učinile su tome kraj. Prva štamparija, koju je 1493. osnovao Đurađ Crnojević na Obodu, prestala je veoma brzo sa radom. Te 1484. godine stoji dodata zabilješka (Slika 2):

O bolesti raka lica navodi Rovinski isti primjer na koji ukazujemo: "Na jednom dokumentu o granicama Cetinjskog manastira, sa strane je bilješka o jednom stanovniku sela Humci – Niku Miloševu, koji je narušio manastirsku granicu: i udri ga iskra kamena pod oko, i tu mu se okoti živina i izjede mu oko i glavu do mozga, i umre".

вало: ѿ толѣ	ову гранѣ
правцеѣ у голи	цу на почи
ѣм у голи бриѣгѣ	вало сломи
лопка. ѿ рвала	ли блѣши
на плочи	ову границу
орѣце: ѿ толѣ	на неврыне
ѣ: ѿ толѣ прал	сломи малѣмъ
	нико милошевѣ
	хумацѣ: ѿ удри
	га искра каме
граница:	на под око.
между крыл	и ту му се уко
ѣ е прѣво рѣ	ти жѣвина.
у украи пола	ѿизѣде му ѿ
	ко и главу
	до мозга:
	ѿ тако умре:-

Slika 2. Cetinjski ljetopis

Dodato na marginama ljetopisa (6) kao da je bilježi posmatrač oboljelog, jer prati genezu žive rane - njeno progradiranje od veličine začete iskom do enormnog propadanja tkiva. Nije zapažena epidemija (rednja), već sporadično obolijevanje počinitelja. Humci ili, po narodnom izvoru, Cetinjskog Polja, do varoši Cetinja. Sve za kuće na Tomovoj Glavici, osim dvije koje su u Bogdanovu kraju. Svi su Humci jedno bratstvo, koje se zove Umci ili Miloševići. (7)

Zapis Marka Miljanova iz knjige "Čojstvo i junaštvo starih Crnogoraca" Pešu Jankovu reče da ga izje živina, Čubru Popoviću da mu se nikad đavoli s ognjišta ne miču, Perovanu Đurovu da ga ubije grom, Stanoju Ljakinu da se u njega i njegovu familiju utiče đavoli i neke druge bolesti. U narodu se govori da se svakome steklo što je reko. Istijema se familijama čini, da i sad od toga prokletstva na njih stoji. Nikola Jovanov i Paun, potomci vojvode Čubra, odili su na Cetinje da se mole knjazu Nikoli da se on, ka potomak Sv. Petra, moli Bogu i Sv. Petru da ih oprosti pomenute kletve. (8).

Metafora je upotrijebljena (iz)jede, kao živina - na koju se bolest odnosi?

Pod pojmom „žive rane“, smatra Kujačić. podrazumijeva se „tuberkuloza zglobova i kostiju“. (9) Kad je riječ o hroničnim zaraznim bolestima, uvijek je u Crnoj Gori bilo najviše obolijevanja od tuberkuloze, naročito od tuberkuloze pluća, od škrofula, od tuberkuloze zglobova i kostiju poznate u narodu pod imenom žive rane.“ (9)

U rečnicima stoji da je „živina“: rak (bolest) (10) cancer, carcinoma (11,12) (Slika 3)

Slika br. 3 Živina, cancer, carcinoma

Primjer dr Stejića je da to nešto liči živini, a da ipak nije ona. U svom prilogu iz istorije medicine „Prvi izveštaj o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom stanju“, Vuković navodi citat izveštaja dr Stejića iz 1843/44. g. o frengi (sifilisu): „Ružan je otrov uzrok te gnusne bolesti, ali je još gora i crnja njena narav, zato ne šteti nikoga, ni staro ni mlado, ni muško ni žensko, i jede, kao živina, sve časti tijela nesrećnika kojeg je spopala, protiveći se uporno lječiteljnoj sili čovečje prirode i, ako se ljekarskim iskustvom protiv nje ne poradi, grozno mučeći svoju žrtvu, godinama, dok se sa životom samo ove ne ugasi i ne skonča“. (13, 14)

Objašnjenje nastanka bolesti te 1484., fizičkog kauzaliteta, je multikauzalno i ambivalentno:

a) kao kazna od Boga nastala diranjem u svetinju, međaš; pa je to moglo da izazove nesreću, sukobe pomeđaša; počinilac bi bio tim grešan – etički neispravan i zato kažnjen od Boga;

b) uz nastanak bolesti „varničanjem pri rušenju međaša“, svojim radom koji je bio protiv njega usmjeren – etiološki kao kod povređivanja.

Živina je narodni naziv za rak kože, koji je u upotrebi preko pet vjekova. Opisan je u „Ljetopisu“ u pribilježbi Ivana Crnojevića 1484. godine kao danas postojeći entitet -

Epitelioma basocellulare, lociran na koži lica. Naučni pojmovi se odnose i zasnivaju na činjenicama stvarnosti. Kako se sinonim živina potvrdio, on ispunjava uslov kojim zasluhuje da bude dio naše medicinske tradicije.

Literatura

1. Pavlović B. Ka filozofiji istorije. U: Pavlović B. , urednik. Filozofski triptih. Beograd: Plato. 1998. str. 77-141
2. Katić R. O pojavama i suzbijanju zaraznih bolesti kod srba od 1202. do 1813. godine. Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja knj. CCCLXXXVI, Odeljenje medicinskih nauka knj. 19. Beograd: 1965.
3. -Makarije. Bolest. U: Rečnik spasenja. Beograd: Pravoslavna misionarska škola pri hramu svetog Aleksandra Nevskog. 1997. str. 52-64.
4. Protokol za upis umrlih džemata Lug 1920-1926. godina. Novi Pazar. 1920. grad, SO N.Pazar.
5. Stanojević V. Istorija medicine. Beograd / Zagreb; 1953.
6. Šekularac B. Cetinjski ljetopis. Cetinje: Obod. 1993.
7. Preuzeto sa: www.montenegro.org.au/pleme_cetinje.html
8. Lazarević V. Feljton: Njegoševa vojnička psihologija. Dan, Podgorica 2008. 28. 05.
9. Kujačić J. Prilozi istoriji zdravstvene kulture Crne Gore do kraja 1918. godine. Beograd: Naučna knjiga. 1950.
10. Moskovljević M. Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika. Beograd; 1990.
11. Skok P. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb: JAZU; 1973.
12. Karadžić V. Srpski rječnik. Beograd: Nolit (original 1852); 1969.
13. Vuković Ž. Prvi izveštaj o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom stanju. Naučni časopis urgentne medicine – Halo 94, V, 21, 2002 (1): 45-8.
14. Vuković Ž. Prvi izveštaj o zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom stanju. U: Vuković Ž. Beograd: Srpsko lekarsko društvo; 2002. s. 32-6.